

rettelæggelsen og iscenesættelsen af de mangfoldige arrangementer, drevet dertil af oprigtig interesse og kærlighed til deres by. Århus Turistforening var naturligvis impliceret i en stor del heraf og om foreningens virksomhed 1897–1972, dens udvikling fra bypatriotisk Selskab og idealistisk selskab til moderne forretningsmæssigt drevet salgsvirksomhed handler bogens sidste afsnit.

Udførlige litteraturhenvisninger og rigt billedmateriale forøger yderligere bogens værdi.

Annalise Børresen

TAULOV – DET DEJLIGSTE SOGN I DANMARK. *Historisk skildret af Mogens Lebech. Vedtaget udgivet af Taulov Kommune 1970. I kommission hos Konrad Jørgensens Bogtrykkeri, Kolding. 1974, 531 s., ill., kr. 142,60.*

Denne digre lokalhistorie er skrevet af en historiker med en meget omfattende produktion bag sig. Han startede for henvend 50 år siden med et par små historiske afhandlinger fra Taulov og omegn, og det nyeste fra hans hånd er et nu i 1974 fuldført værk, der i selve titlen rummer en kærlighedserklæring til hjemsoget, som det var indtil 1970, da det som så mange andre gik op i en storkommune. Imellem ligger en lang række publikationer om vidt forskellige danske emner, adskillige fra hovedstaden og dens bydele, specielt Christianshavn, og fra Frederiksberg, et par skildringer af købstæder, flere af broer, færger, gamle skibe og – ad landet til – af en række herregårde (især i »Danske Slotte og Herregårde«), hvortil kommer hans flittige medvirken navnlig som billedredaktør ved bindstærke værker. Der er en vis afstand mellem videnskabelige afhandlinger (bl. a. om Jyllands gamle retskredse) og »Julenissen fylder 100 år« eller »Må jeg be om en kælderbeværtning«. En nisse, der overalt flytter med, veloplagt og meddelsom, er »Dyrlægens Mogens fra Taulov« (selvbiografi fra 60-året i 1962). Man møder ham naturligvis fra først til sidst i Taulovværket.

Under titlen »Mellem bælt og fjord« skrev Mogens Lebech i 1960 på opfordring fra Fredericia og Omegns Landboforening »et stykke landbohistorie«, hvoraf en betydelig del var egnens historie fra oldtiden til 1823, da landboforeningen blev stiftet. Omtrent samme tidsafgrænsning gælder for den egentlige historiske fremstilling af Taulov sogns historie. Efter en landskabsskildring, der smukt motiverer dejligheden, følger indtil s. 340 en lang række småkapitler af livligt vekslende indhold: oldtidsminder, gamle landsby- og marknavne, kirke, voldsteder, det forsvundne Hønneborg slot, »præster, herremænd og bønder« (mest om lensmænd og andre herremænd), men med en række indslag, der på samme tid er lokalhistorie og Danmarkshistorie. Ikke for intet ligger Taulov tæt ved overfarten til Fyn og nær Koldinghus. Derfor skildres Christian II.s flugt for de jyske adelsoprørere i 1523, Frederik II og hans elskede Anne Hardenberg, Wallensteins invasion 1627–29, truende fæstningsprojekter i den følgende tid, Torstenssonsfejden 1644, svenskekrigene 1657–60 (hvor »hine forbandede

polakker« med pesten i deres følge var værre end fjenden) og fra 1670 den besværlige ryttergodstperiode, indtil bønderne næsten 100 år senere kunne købe deres gårde, og landsbyerne kort efter blev udskiftet.

»Nye gårde, ejendomme og huse bygges rundt om i sognet« (s. 330–40) er i virkeligheden overgangen til den 150-årige periode (fra 1821), som forfatteren har valgt at skildre i kommentarer til et overordentlig stort antal illustrationer, størstedelen fotografier, som Lebech selv er mester for eller har opsporet. Denne sognebilledbog har naturligvis særlig interesse for det gamle sogns »egne folk«; der er talrige motiver fra »det dejlige landskab« og endnu flere gengivelser af gårde, huse og mennesker, nu og da er en gårds beboere forevigtet mindst et par menneskealdre tilbage. Skoler, præstegård, missionshus, forsamlingshus, brugsforening, havn og station, alt er med. Persongalleriet er mangfoldigt: gamle landboslægtter, præster, lærere, håndværkere, gæstgivere, møllere, jernbanefolk, dyrlæger m. fl. Ungdommen er heller ikke glemt: gymnaster, Taulov boldklub, fredelige roere, men unge var vel også de fleste aktive i en gruppe frihedskæmpere. En mindesten ved stationen bærer navnene på tre, som tyskerne i april 1945 henrettede for jernbanesabotage. – De lokale institutioner er alle omtalt, men mærkeligt nok (eller er det typisk?) fandtes der kun billeder af to sogneråd, deriblandt det sidste, fotograferet marts 1970. Også digtere og malere har gæstet Taulov, Henrik Pontoppidan i 1911, maleren Otto Haslund og familie hver sommer fra 1900 til 1915. Og man møder ikke blot »den vordende Taulovhistoriker« (s. 439), men på et helsidesbillede også hans kære fru Karen midt i bryllupssommerens naturskønhed (s. 444). »Enhver tilfreds læser står i taknemlighedsgæld til hende«, hedder det kort og godt.

Er man »tilfreds«? Vi lever i en mærkelig tid, hvor det næsten skal føles asocialt at være tilfreds. Det opmuntrende er dog, at der er overordentlig meget at glæde sig over. Anmelderen, der henter sin meste viden om Taulov fra denne bog, har grund til at tro, at det gamle sogns beboere – og mange andre – læser den rigt illustrerede skildring og måske især de detaljerede oplysninger fra det sidste århundrede med godt udbytte. Men fremstillingen understreger samtidig et problem, som lokalhistorikere gang på gang må blive stillet overfor: »Kløften« mellem den *fjernere* fortid og den *nærmere*, som »mands minde« kan omspænde, og som i hvert fald ældre læsere kan have levende forbindelse med. Dette må ikke misforstås. Anmelderen har, som nogle vil vide, et stærkt ønske om at se landbo-udviklingen i sammenhæng århundred tilbage. Men det skal så vidt muligt være, hvad der vistnok i nutidens sprog hedder en *meningsfyldt* sammenhæng. Det er ikke tilfældigt, når en så lokal-kyndig skildrer som Mogens Lebech i sin særprægede, ofte overraskende og fornøjelige fremstilling af tiden op til 1821 dog mere giver et udsnit af tids-historien end just sognehistorie. Mange lokalhistorikere har gjort det samme, ofte med mindre held. Er det overhovedet muligt at bryde en tradition og fortælle om ældre tider på en sådan måde, at den brede landbefolknings hverdag virkelig kommer ind i billedet?

Svaret må være: Ja, til en vis grad. I forbeholdet ligger en erkendelse af,

at vi kun i lykkelige tilfælde får at vide, hvad datidens mennesker tænkte, følte, mente, »stod for«. Og hvor meget tør vi slutte ud fra det glimtvis og fra enkeltteksempler? (Det er udmærket, at der for tiden flittigt indsamles bonde dagbøger fra det sidste par århundreder. Men det er nok givet, at de fleste dagbogsforfattere i væsentlige henseender skilte sig ud fra deres standsfæller, hvad udgiverne sikkert er ganske klar over). Spørgsmålet kunne udvides til: Hvor meget *véd* vi i vor egen tid, hvor der tales både løst og fast om at »komme hinanden ved«, når alt kommer til alt, om folk i almindelighed? For de fleste (nutids)historikers vedkommende vistnok langt mindre, end Mogens Lebech lægger for dagen i sine mange små, levende karakteristikker af mænd og kvinder fra barndommens og sommerferiernes Taulov.

Men tilbage til *fortidens* sogneboere. Sagen er jo, at der *kan* fås visse interessante oplysninger om et flertal af gårdene og deres brugere, ofte tillige om huse og husmænd, et par århundreder tilbage. Ret skal være ret: Mogens Lebech kender mange bondenavne fra ældre tider og omtaler en række væsentlige landsbyforhold i forbindelse med krigsødelæggelserne og genopbygningen omkring 1660, oplyser en hel del om landmålingen 1683 og om den lange periode, hvor Taulov hørte til Koldinghus rytterdistrikt, og han skildrer bøndernes selvejkøb og udskiftningen (de gode udskiftningskort er desværre gengivet lidt for småt). Men 1717–1765 – for at vælge et vigtigt tidsafsnit – findes der jo fra Koldinghus rytterdistrikt en rigdom af oplysninger om bøndernes fæsteforhold (også en del om selvejere), således bl. a. 10 skifteprotokoller, endvidere »inkvisions- og synsforretninger«, som også synes at omfatte retsafgørelser (»håndhævelsen af kongens hals- og håndsret«), i perioder belyses aftægts- og fattigvæsen, kirke- og skoleforhold m. m. Intet af dette er for Taulovs vedkommende helt uomtalt af Lebech, men hvorfor ikke indenfor et sogneområde give fyldige oplysninger, delvis i overkommelig statistisk form?

I få linier kan man kun antyde, hvad en sognehistorie helt selvfølgelig bør meddele om naturforhold og befolkning. Holder vi os her til den sidste, beboerne i gårde og huse, så langt tilbage kilderne rækker, hører slægts- og erhvervsforhold til det centrale i lokalhistorien. Fødsel og død, tilvandring og bortflytning er grundtræk i sognebilledet. Men fyldigere oplysning kan ofte fås om ejer- og fæsteforhold i de sidste 2–300 år eller mere, om bygninger, møbler og klæder, om avl, besætning og landbrugsredskaber m. v., om håndværk, kirke og skoler. Jordløse husmænd, tyende og aftægtsfolk er sværest at få tal på. Arbejdsforholdene, også de mere tvungne (hoveriet ved herregårdene), fortjener indgående undersøgelser, hvor det er muligt. Det samme gælder alt det, som blev til kommunale opgaver: veje, broer og andre trafikforhold, fattigvæsen, skolevæsenet, selve sognestyret som en meget vigtig del af dansk folkestyre overhovedet. De religiøse og andre folkelige bevægelser, økonomiske og politiske ikke at forglemme, kan have dybe rødder i sognet, men også være »plantet« af de tilvandrede, præster og lærere især. Folkeoplysningens veje er mange, men usporlige er de som regel ikke.

Kilderne? Ja, udover det trykte, som biblioteker vil kunne fremskaffe, må

det meste, som vel alle lokalhistorikere véd, søges på landsarkiver i København, Odense, Viborg og Åbenrå, på Rigsarkivet i hovedstaden og Erhvervsarkivet i Århus; museerne må ikke glemmes, der er så mange lokale. Og lægger man øret til jorden ude i sognene, kan man her og der fornemme, at *lokalarkiver* spirer. Måske er *det* et af de områder, hvor de nye storkommuner kan blive til fortrinlig hjælp, da ikke alle gamle sogne, selv med lidt støtte ude fra, ville evne at give en udmærket og alsidigt interesseret forsker – som nu her Mogens Lebeck i Taulov – de lokalhistoriske vækstbetingelser.

Fridlev Skrubbeltrang

VALD. ANDERSEN: FOLDINGBRO. *Administration. Bygningshistorie. Toldkontrol. Historisk Samfund for Ribe Amt. 1973. 169 s., ill., kr. 50.*

I »Forord« oplyser Vald. Andersen, der er velkendt bl. a. som skildrer af Alheden og den tidlige jyske hedekolonisation, at bogen om Foldingbro er en udløber af hans arbejde med Malt herreds historie. Som Sydjyllands vigtigste passage over Kongeåen og tillige som centrum for egnens almindelige folkeliv har Foldingbro haft stor betydning. Broens administration gav den en særstilling blandt danske broer. Til dens vedligeholdelse måtte Malt herred nord for grænseåen yde en årlig kornafgift, mens sønderjysk område (Frøs og Kalvslund herreder) havde pligt til at gøre hånd- og spandtjeneste ved broreparationer. Kildemateriale har historikeren kunnet hente såvel i Rigsarkivet som på landsarkiverne i Viborg og Åbenrå samt Landesarchiv Schleswig-Holstein, Slesvig. Skønt arkivalierne til belysning af den træbyggede bro, *bulbroens* bygnings- og reparationshistorie ikke er det fyldigste, giver Vald. Andersen dog i en række afsnit en god oversigt over denne væsentlige del af Foldingbros historie. Til indledning omtaler han ganske kort de danske broers udvikling siden senmiddelalderen (om den ældre tids danske broer ved vi kun lidt). Hånd- og spandtjeneste – det grovere håndlangerarbejde og kørsel med træ, jordfyld og sten – var formentlig den ældste form for ydelse til anlæg og vedligeholdelse af broen, men *brokorn* har senere afløst den oprindelige naturalydelse. Herredets gårde måtte årligt levere en skæppe byg eller havre. Brokorn er kendt i 1500-tallet, muligvis indført fordi det faldt svært at gennemføre hånd- og spandtjenesten. Med ydelsen af *bropenge* som betaling for passage blev afgiftsbyrden for en stor del flyttet over på den brogede folkemængde, der gennem århundreder benyttede broen.

Med rette anfører forfatteren, at navnet Foldingbro efterhånden har fået »en særlig biklang af spænding og mindelser om dramatiske begivenheder«. Men prisværdigt er det, at Vald. Andersen ikke lader sig friste til at fortælle billig danmarkshistorie, men virkelig giver os *broens* historie, omtaler brokorns- og bropengesager, broens forfald, restaurering og ombygning frem til den sidste i 1959–61. Endvidere brotilsynet (med træk af en bromands familiehistorie: Terkel-slægten i 1600-tallet), og toldkontrollens ret bevægede historie gennem tiderne, indtil Foldingbro i 1881 blev nedlagt som selvstændigt toldsted og hen-